

Tacəddin QULİYEV

Tarix elmləri namizədi, dosent

AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQI KİTABXANALARI 1986-1990-CI İLLƏRDƏ

3-cü məqalə

1986-1990-cı illərdə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında oxucuların tələbatını ödəmək üçün ən qiymətli elmi, texniki və bədii ədəbiyyatın hərtərəfli seçilməsi və komplektləşdirilməsinə diqqətlə yanaşılırdı. Məhz bu prinsiplərə əməl olunması nəticəsində Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının fəaliyyətinin ideya-siyasi istiqaməti, oxuculara fərqli yanaşma, ərazinin iqtisadi və mədəni xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması, nəhayət, bu işin planlı şəkildə həyata keçirilməsi və s. təmin olunurdu. MKS-də vahid kitab fondunun komplektləşdirilməsi mərkəzi kitabxananın komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi tərəfindən həyata keçirilirdi. Qeyd edək ki, bu məsələ ilə bağlı müvafiq orqanlar tərəfindən müxtəlif təlimati materiallar və tövsiyələr hazırlanmış, mərkəzləşdirmə şəraitində işin təşkilinə, kitabxana fondunun komplektləşdirilməsinə dair kitab və kitabçalar çap olunmuşdur.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında mərkəzləşdirilmiş sistem yaradıldıqdan sonra rəhbər materiallar öyrənilmiş, İ.M.Qubkin adına Baza Kitabxanasının, Xətai adına, İliç adına mədəniyyət və texnika saraylarının ittifaqlararası MKS-in və digər mərkəzi kitabxanaların təcrübəli işçiləri daxil olmaqla komplektləşdirmə şurası yaradılmışdı. Şura tərəfindən kitabxanaların komplektləşdirilməsi işi istiqamətləndirilir və həyata keçirilirdi. Şura fondun komplektləşdirilməsi zamanı mövcud qaydalara əməl etməklə mərkəzləşmədən əvvəlki dövrdən fərqli olaraq vahid komplektləşdirmə planını tərtib edirdi.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları 1986-cı ildən başlayaraq son illərə qədər öz fondlarını mövzu-tipoloji plan əsasında komplektləşdirirlər. Komplektləşdirmə şurası mövzu-tipoloji planını tərtib edir, ilk növbədə burada rayonun iqtisadi profilini, əhalinin sosioloji və demo-

qrafik tərkibini, oxucuların sorğularını vahid fondun kəmiyyət və keyfiyyət tərkibini nəzərə alır. Bununla yanaşı, mərkəzi kitabxanaların komplektləşdirmə planı region ərazisində olan digər kitabxanaların planları ilə əlaqələndirilir. Hazırlanmış tematik-tipoloji komplektləşdirmə planı Kitabxana-bibliografiya təsnifatı cədvəllərinin bölmələrinə əsaslanır. Planda ədəbiyyatın mövzu bölgüsü, vahid fonda lazım olan nəşrlərin tipləri və nüsxələrin miqdarı göstərilir. Sifariş verilmiş nəşrlərin məlumat aparatı yaradılır. Kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi prosesində nəşriyyatların tematik planlarından geniş istifadə edilir. Nəşriyyatların tematik planları diqqətlə nəzərdən keçirilir və planlaşdırılmış cari nəşrlərə sifarişlər tərtib olunur. Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları respublikamızdakı "Azərənşr", "Maarif", "Elm", "Gənclik", "Yazıçı", "İşıq" nəşriyyatlarının və Moskva şəhərindəki nəşriyyatların tematik planlarını almış, fond üçün lazım olan ədəbiyyatı sifariş vermiş və görəkli ədəbiyyatı komplektləşdirməyə çalışmışlar.

Tematik planlar iki nüsxədə doldurulurdu. Biri kitabxanada saxlanılır, digər nüsxəsi isə Kitabxana Kollektoruna təhvil verilir. Beləliklə, müntəzəm olaraq sifariş verilmiş ədəbiyyatın kitabxanaya daxil olmasına və verilməsinə nəzarət edilirdi.

1986-1990-cı illərdə cari komplektləşdirmə nəticəsində Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları fondlarının 80-90%-i, bəzi hallarda hətta 95%-i Kitabxana Kollektoru tərəfindən formalaşdırılırdı. Cari komplektləşdirmə nəticəsində kitabxana fonduna son dövrün ən aktual nəşrləri daxil olurdu.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları öz fondlarını komplektləşdirərkən əsasən sosial-iqtisadi, elmi, təbii, texniki, incəsənət, idman və bədən tərbiyəsi, bədii ədəbiyyat və s. istiqamətlərə xüsusi fikir verirdilər. Belə ki, fondun formalaşdırılması zamanı ədəbiyyatın seçilməsi tamlıqna, seçilmiş ədəbiyyatın müasir tələbata uyğun olmasına, nüsxələrin kifayət qədər olmasına ciddi diqqət yetirilirdi.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları XX əsrin 70-80-ci illərində öz fondlarının formalaşdırılmasına diqqəti daha da artırmışdılar. Məsələn, MKS-in yaradılması ərəfəsində, yəni 1975-ci ildə Həmkarlar İttifaqının 247 kitabxanası və onların 2.906.531 nüsxə kitab fondu olmuşdursa, MKS yaradıldıqdan sonra - 1981-ci ildə Həmkarlar İttifaqı sistemində kitabxanaların sayı artıb 286-ya, onların kitab fondu isə 3.358.052 nüsxəyə, 1986-cı ildə kitabxanaların sayı artıb 290-a, kitab fondu isə artıb 3.824.224 nüsxəyə çatmışdı. 1990-cı ildə isə kitabxanaların sayı artıb 326-ya, kitab fondu isə artıb 3.827.751 nüsxəyə çat-

mışdı. 1986-cı ildə kitabxanalara 176.866 nüsxə, 1989-cu ildə isə 164.167 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Həmkarlar İttifaqının 134 kitabxanası MKS-ə daxil idisə, 186 kitabxana MKS-ə daxil deyildi. Ümumi kitabxanalardan 126-sı kənd yerlərində idi. Həmkarlar İttifaqı sistemində 1986-cı ildə 483 kitabxana məntəqəsi, 62 briqada abonementi, 1990-cı ildə isə 439 kitabxana məntəqəsi və 28 briqada abonementi fəaliyyət göstərirdi. 1986-cı ildə 290 kitabxanadan 361.573 oxucuya 6.484.539 nüsxə kitab, 1990-cı ildə isə 326 kitabxanadan 336741 oxucuya 5.623.373 nüsxə kitab verilişi olmuşdur. Göründüyü kimi, 1986-cı ilə müqayisədə 1990-cı ildə kitab verilişi 68.775 nüsxə azalmışdır. Buna səbəb 1988-ci ildən başlamış Qarabağ hadisələri olmuşdur.

Bəhs etdiyimiz dövrdə kitabxana fondlarının tərkibində də dəyişikliklər olmuşdur. Fikrimizi təsdiq etmək üçün cədvələ baxaq.

İllər	Ümumi kitab fondu	İctimai-siyasi ədəbiyyat	Təbiət, tibb, səhiyyə elmləri	Texnika, kənd təsər. ədəbiyyatı	İncəsənət, idman, bədən tərbiyəsi	Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq	Başqa ədəbiyyat
1986	3.207.949	627.247	270.758	270.756	200.242	2.003.421	306.525
1987	3.886.860	803.445	180.347	360.987	140.542	2.401.539	-
1988	3.769.655	753.232	164.900	373.886	138.723	2.338.894	-
1989	3.749.098	748.834	172.991	389.758	143.339	2.294.176	-
1990	3.827.751	-	-	-	-	2.398.926	-

Cədvəldən göründüyü kimi, 1986-cı ildə statistik cədvəldə təbiət elmlərinə və incəsənətə, idmana və bədən tərbiyəsinə aid ədəbiyyat müvafiq qrafalarda göstərilməyib, 1987-ci ildən 1990-cı ilə qədər isə "başqa ədəbiyyat" qrafasında heç bir rəqəm qeyd edilməyib. 1986-cı ildə həmin qrafada kitabxanalarda olan başqa ədəbiyyatın miqdarı göstərilib. 1987-ci ildən sonra kitabxanaların sayının artmasına baxmayaraq, kitab fondu azalmağa başlamışdır. Bu azalmanı bütün sahələr üzrə görmək olur. 1990-cı ildə statistik cədvəldə ümumi fondun, bədii və ədəbiyyatşünaslığa aid ədəbiyyatın miqdarı göstərilmiş, qalan elm sahələrinə aid ədəbiyyatın miqdarı haqqında məlumat verilməmişdir.

Kitabxanalara daxil olan yeni kitablar illər üzrə bu qaydada dəyişmişdir. 1985-ci ildə 281 kitabxanaya 204.825 nüsxə, 1986-cı ildə 290 kitabxanaya 176.866 nüsxə, 1987-ci ildə 300 kitabxanaya 77.992 adda 155.361 nüsxə, 1988-ci ildə 299 kitabxanaya 166.122 nüsxə, 1989-cu ildə 326 kitabxanaya 164.167 nüsxə, 1990-cı ildə 326 kitabxanaya 42.542 nüsxə yeni ədəbiyyat alınmışdır. Bu rəqəmlərdən görüldü-

yü kimi, illər üzrə kitabxanaların sayı artmış, lakin yeni alınan kitabların həcmi getdikcə azalmışdır. Bunun bir neçə səbəbi vardı: birincisi, pul vəsaiti kifayət etmirdi, ikincisi, kitabxanaların verdiyi sifarişlər Kitabxana Kollektoru tərəfindən tam yerinə yetirilmirdi, oxucular tərəfindən çox tələb olunan kitablar fərdi ticarət mağazalarına çox, kitabxanalara isə az sayda verilir. 1990-cı ildən sonra məlum səbəblərə görə kağızın çatışmaması, az kitab çap edilməsi, nəşr olunan ədəbiyyatın baha olması, pul vəsaitinin çatışmaması nəticəsində kitabxanaların fondları tələbata uyğun komplektləşdirilmirdi.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında, xüsusilə MKS-in mərkəzi kitabxanalarında fondların komplektləşdirilməsini həyata keçirmək məqsədilə xüsusi yardımçı fondlar da yaradılmışdır. Komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbələrində yaradılmış yardımçı fondlarda müəyyən rəhbər materiallar, təlimatlar, dərsliklər, metodik və praktik vəsaitlər; kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi məsələlərinə dair cari ədəbiyyat; kitabxana işinə dair rəhbər materiallar; məcburi xarakterli təlimatlar; yuxarı orqanların, kitabxana direktorunun əmr və göstərişləri; şöbənin əsasnaməsi və vəzifə təlimatları; komplektləşdirməyə dair digər kitabxanaların qabaqcıl iş təcrübəsinə aid materiallar; ixtisasa aid dövrü nəşrlər - "Библиотекарь", "Советское библиотечное дело", "Советское библиографическое дело", "Мәdəni-maarif işi", "Kitablar ələmində" və s.; "Kitabxana-bibliografiya təsnifatı cədvəlləri" toplanmışdır.

Komplektləşdirməyə dair yardımçı fondda əsas yerlərdən birini mövzu-tipoloji komplektləşdirmə planı təşkil edir. Bununla yanaşı, iqtisadi və mədəni profilli predmet-mövzu kartotekası da xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları öz fondlarını formalaşdırmaq məqsədilə yaradılmış zəngin soraq aparatından da səmərəli istifadə edərək ədəbiyyatı komplektləşdirmək sahəsində müəyyən nailiyyətlər qazana bilmişdi. Kitabxanalar fondlarının komplektləşdirməsi prosesini elmi əsaslarla həyata keçirmiş və fondun keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliyinə nail olmuşdu. Məsələn, İ.M.Qubkin adına Respublika Baza Kitabxanasında 1985-ci ildə 140.672 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1986-cı ildə 145.371, 1987-ci ildə 143.177 nüsxə, 1988-ci ildə 155.036 nüsxə, 1989-cu ildə 144.372 nüsxə, 1990-cı ildə isə 139.465 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının idtifaqlararası MKS-in mərkəzi kitabxanasının fondunda 1986-cı ildə 140.267 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1987-ci ildə 148.542 nüsxə, 1988-ci ildə 129.983 nüsxə, 1989-cu ildə 119.174 nüsxə, 1990-cı ildə isə 110.284 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. Yaxud S.Bəhlulzadə adına mədəniyyət

sarayının ittifaqlararası MKS-in mərkəzi kitabxanasında 1986-cı ildə 70.052 nüsxə ədəbiyyat vardırsa, 1987-ci ildə 71.355 nüsxə, 1988-ci ildə 72.032 nüsxə, 1989-cu ildə 70.678 nüsxə, 1990-cı ildə isə 69.571 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. Bu rəqəmlərdən görüldüyü kimi, mərkəzi kitabxanaların fondları da get-gedə azalmışdır.

Bəhs etdiyimiz dövrdə bu azalmanın səbəblərindən biri kitabxana fondlarının məzmunca əhəmiyyətini itirmiş, istifadəsi məsləhət görülməyən, köhnəlmiş sənədlərin fondndan xaric edilməsi olmuşdur. Məsələn, Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının fondlarından 1985-ci ildə 195.663 nüsxə, 1987-ci ildə isə 152.948 nüsxə ədəbiyyat xaric edilmişdir. Bu illərdə kitabxana fondlarına daxil olan yeni ədəbiyyatın miqdarı 1986-cı ildə 204.825 nüsxə, 1988-ci ildə isə 176.866 nüsxə olmuşdur. Daxil olan və fondndan xaric edilən ədəbiyyatı əks etdirən rəqəmləri müqayisə edərkən aydın olur ki, daxil olan yeni ədəbiyyat, xaric edilən ədəbiyyatdan çox az fərqlənir. Məsələn, bu fərq 1986-cı ildə 5 minə yaxın, 1988-ci ildə isə 24 min nüsxə təşkil edir. Göstərmək lazımdır ki, fondların təmizlənməsi 1990-cı ilədək davam etmişdir.

Fikrimizi sübut etmək üçün İ.M.Qubkin adına Respublika Baza Kitabxanasının və buraya daxil olan 11 filialın vahid fondunda toplanmış çap məhsulunun tərkibini göstərən cədvələ baxmaq kifayətdir:

Elmin sahələri	İllər	
	1986	1990
İctimai-siyasi ədəbiyyat	21 %	13 %
Təbiət elmləri	7 %	11 %
Texnika. Kənd təsərrüfatı	10 %	23 %
İncəsənət və idman	2 %	3 %
Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq	46 %	34 %
Digər sahələr	14 %	11 %

Cədvəldən aydın görünür ki, tədqiq edilən dövrdə İ.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar İttifaqı Baza Kitabxanasının mərkəzləşdirilmiş sisteminin vahid fondunun komplektləşdirilməsi sahəsində aparılan planlı və sistemli iş fondun profilini xeyli dəyişirmişdir. Əlbəttə, fondun belə istiqamət almasında fondların məzmunca köhnəlmiş ədəbiyyatdan təmizlənməsi də mühüm rol oynamışdır. Görüldüyü kimi, fondnda olan ictimai-siyasi və bədii ədəbiyyat faiz etibarilə aşağı düşmüş, digər elm sahələrinin faizi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, Respublika Həmkarlar İttifaqı Kitabxanalarının

komplektləşdirilməsinin əsas mənbəyi Kitabxana Kollektorudur. Hesabatlardan görünür ki, mərkəzi kitabxanaların fondlarına daxil olan yeni ədəbiyyatın orta hesabla 70-75 %-i Kitabxana Kollektorundan komplektləşdirilir, qalan hissəsi isə müxtəlif kitab mağazalarından alınır.

Kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri kitabxanaların maliyyələşdirilməsidir. Komplektləşdirmə üçün ayrılacaq məbləğ həmin kitabxananın tipindən, növündən, tabelik mənsubiyyətindən asılı olaraq müəyyən edilir. Məlumdur ki, dövlet kitabxanalarından fərqli olaraq Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları müvafiq ictimai təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilir. Bu nöqtəyi nəzərdən həmin kitabxanalar sahə həmkarlar ittifaqları komitəsi və Respublika Həmkarlar İttifaqının Mərkəzi Şurası tərəfindən maliyyələşdirilir. Komplektləşdirmə üçün ayrılan vəsait əsasən kitab və kitabçaların komplektləşdirilməsinə, dövrü nəşrlərə abunə yazılışına, kitabxana texnikası əldə etməyə sərf olunur. Kitabxanalara fondlarını komplektləşdirmək üçün 1985-ci ildən 1990-cı ilə qədər orta hesabla 9.974 200 min manata qədər vəsait ayrılırdı. Lakin bu məbləğ də az idi fondun tam komplektləşdirilməsinə təmin etmirdi. Həmkarlar İttifaqı kitabxana fondlarının formalaşdırılması işinə elmi-nəzəri qaydada rəhbərlik etmək, sistemdə olan bütün kitabxanaların metodik təminatı və s. iş proseslərinə ümumi rəhbərlik Baza Kitabxanasına tapşırılmışdı. Bu kitabxana müntəzəm olaraq fondların komplektləşdirilməsi məsələlərinə dair direktiv göstəriş və təlimatları, əsasnamələri izah edir, qabaqcıl kitabxanaların iş təcrübələrinin öyrənilib tətbiq edilməsində kitabxana işçilərinə yaxından kömək edir.

Metodik təminat üçün Baza Kitabxanasında komplektləşdirmə şurası fəaliyyət göstərir. Komplektləşdirmə şurası cari komplektləşdirmə, tematik-tipoloji komplektləşdirmə planlarının, operativ və perspektiv komplektləşdirmə planlarının, nəşriyyatlarının tematik planları üzrə ədəbiyyatın seçilib sifariş verilməsi məsələlərini və s. vaxtaşırı müzakirə edir, lazımı tövsiyələr verir. Şura eyni zamanda MKS-in hər birinin (cəmi 8-dir) vahid fondunun komplektləşdirilməsi problemləri ilə də məşğul olur və bu işə metodik rəhbərlik edir. Məsələn, Komplektləşdirmə şurasının təşəbbüsü və təklifi ilə 1986-1988-ci illərdə "MKS-in kitab fondunun tərkibi və istifadə olunması səmərəliliyinin öyrənilməsi" kimi mühüm tədbir həyata keçirilmişdir. Bunun nəticəsində bir sıra kitabxanaların fondunda tamamilə istifadə olunmayan yüzlərlə nüsxə kitab aşkar edilmişdir ki, həmin nəşrlərə digər kitabxanalarda böyük ehtiyac vardı. Beləliklə, üzə çıxarılmış həmin kitablar kitabxanalar arasında bölüşdürülmüşdür. Onlardan 180 nüsxə Keşlə maşınqayırma

zavod kitabxanasına, 90 nüsxə Volodarski adına zavod kitabxanasına, 100 nüsxə Bakı Kamvol-Mahud Kombinatının kitabxanasına və başqalarına verilmişdir. Komplektləşdirmə Şurası bu işi müntəzəm davam etdirməklə kitabxanaların fondlarını lazımsız ədəbiyyatdan təmizləyir, fondnda olmayan ədəbiyyatı müəyyən edib üzə çıxarır və onların yenidən komplektləşdirilməsini təmin edirdi.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının komplektləşdirilməsi səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə şura üzvləri vaxtaşırı MKS-in mərkəzi kitabxanalarında olur, komplektləşdirmə məsələləri ilə maraqlanır və tövsiyələr verirdilər. Yoxlamaların nəticələri həmin kitabxanaların iştirakı ilə şuranın iclaslarında geniş müzakirə olunurdu.

Bütün bunlarla yanaşı, Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının fondlarının komplektləşdirilməsi, ümumiyyətlə, kitabxanaların bütün işi dövrün tələblərindən, oxucuların artan tələbatından hələ çox geri qalırdı. Kitabxana fondlarının formalaşdırılmasında kitabxana işçilərinin özlərindən asılı olmayan bir sıra çatışmazlıqlar da mövcuddur. Belə ki, kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi tam surətdə nəşriyyatlardan və kitab ticarəti təşkilatlarından asılıdır. Kitabxanalar təcrübi surətdə onların işinə təsir edə bilmirlər. Buna görə də komplektləşdirmə metodlarının təkmilləşdirilməsində, elektron hesablama maşınlarından, reyter kartotekalarından, tematik-tipoloji planlarından istifadə edilməsinə baxmayaraq kitabxana işçiləri hələ də komplektləşdirmə işini tam surətdə idarə etmək imkanına malik deyildirlər.

Hazırda elə kitabxana tapmaq mümkün deyil ki, o özü üçün komplektləşdirmənin tematik-tipoloji planını tərtib etməsin. Lakin əksər hallarda belə planlar heç bir təcrübi əhəmiyyət kəsb etmir. Məlumdur ki, tematik-tipoloji plan ərazidə yerləşən kitabxanaların fondlarının əlaqələndirilmiş şəkildə formalaşdırılması üçün zəruridir. Lakin bu proses çox ləng gedir, əksər hallarda sənaye müəssisələrinə xidmət edən həmkarlar ittifaqı kitabxanaları təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərir və nəticədə ədəbiyyatın alınmasında təkrarçılığa yol verilir.

Qeyd edək ki, əgər fond düzgün təşkil olunmayıbsa, hətta ideal surətdə komplektləşdirilmiş kitabxana fondundan belə səmərəli istifadə etmək mümkün deyildir. Neft və kimya, qaz sənayesi işçilərinə, təsərrüfatın müxtəlif sahələrində çalışan fəhlələrə, qulluqçulara və digər mütəxəssislərə xidmət edən həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının əsaslı surətdə təmir edilməməsi, qarışıq binalarda yerləşdirilməsi fondun təşkilində çətinliklər törədir, ədəbiyyatın düzlülüşünü xeyli mürəkkəbləşdirir. Bəhs etdiyimiz dövrdə bəzi kitabxana binaları heç də həmişə fondun optimal qaydada yerləşdirilməsinə imkan vermirdi. Çünki fond

artdıqca bu özünü daha qabarıq şəkildə göstərir. Lakin kitabxanaçılar mövcud bina şəraitindən səmərəli istifadə edə bilmirdilər. Belə ki, fondnda olduqca çoxlu sayda köhnəlmiş ədəbiyyat saxlanılır, fond vaxtında təmizlənmir, nadir hallarda istifadə olunmayan ədəbiyyat depozitar mühafizəyə verilir. Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının digər elmi-texniki kitabxanalarla əlaqəsi demək olar ki, yoxdur, kitabxanalararası abonement operativ işləmir. Bu isə onu göstərir ki, fondnda olmayan ədəbiyyat üzrə oxucuların sorğuları təmin edilmir.

Bu kitabxanaların çoxunun fondunda xeyli sayda dublet (təkrar) ədəbiyyata təsadüf edilir və ədəbiyyatın seçilməsi işi zəif aparılır.

Bir sözlə, kitabxana fondunun formalaşdırılması dedikdə qarşılıqlı fəaliyyət göstərən amil və proseslərin məcmusu nəzərdə tutulur.

Unutmaq lazım deyil ki, kitabxana fondunun düzgün, planlı, profilə uyğun, bir sözlə təlimata uyğun formalaşdırılması bütün oxucu kontingentinin sorğu və tələbatını tam ödəməyə imkan yaradır.

XX əsrin 80-ci illərində – elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə Azərbaycan əhalisinin təsərrüfatın bütün sahələrinə dair yeniliklərə, elmi kəşflərə və bunları özündə əks etdirən informasiya mənbələrinə, xüsusilə kitablara marağı gündən-günə artırdı. Bu isə kitabxanaların qarşısında duran vəzifələri daha da genişləndirirdi.

Bu dövrdə kitabxanalar elmin nailiyyətlərini, qabaqcıl təcrübənin yayılmasında fəal iştirak edir, mütəxəssislərə fəal surətdə elmi-texniki məlumatları çatdırır, yüksək dərəcədə inkişaf etmiş və formalaşmış insanlar yetişdirmək kimi vəzifələri yerinə yetirməyə çalışırdılar.

Təsadüfi deyildir ki, dövlət elm və texnikanın nailiyyətlərini, qabaqcıl təcrübəni yaymaq, xalq təsərrüfatı mütəxəssislərini operativ surətdə elmi-texniki məlumatla təmin etmək, oxucuların təhsil səviyyəsini, ixtisas marağını və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onlara fərdi yardım göstərmək sahəsində elmi, texniki və kütləvi kitabxanaların fəaliyyətini genişləndirirdi.

Bu illərdə respublikamızda başa çatdırılmış olan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sisteminin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri bütün sahələrdə iş keyfiyyətinin və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılması lazım idi.

Həmkarlar İttifaqı MKS-in işçiləri arasında aparılan rəşional iş bölgüsü sənayenin müxtəlif sahələrində çalışan oxucuların peşə sorğularının lazımi dərəcədə ödənilməsi üçün əlverişli şərait yaratmışdı.

Məlumdur ki, kənd yerlərində mütəxəssis oxucuların əsas kateqoriyasını kənd təsərrüfatı istehsalatı işçiləri təşkil edir. Şəhərlərdə isə sənayenin müxtəlif sahələrində çalışan müxtəlif oxucu qrupları və

texniki peşə növləri mövcuddur. Bu cür oxucu qruplarına bir qayda olaraq işlədiyi müəssisənin kitabxanası xidmət göstərir ki, bunlar da həmkarlar ittifaqının uyğun komitələrinin tabeliyində olub, MKS daxilində birləşmiş halda, filial formasında fəaliyyət göstərilir.

Neft və kimya, qaz sənayesi işçilərinin peşə mütaliəsi istehsalın tələbləri və əməyin məzmunu ilə müəyyən olunan sorğu mürəkkəbliyi və peşə müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunur. Onlara səmərəli kitabxana və məlumat informasiya xidmətini təşkil etmək üçün hər şeydən əvvəl bir mütəxəssis, yeni elmi nailiyyətlər haqqında ədəbiyyatın oxucusu və məlumat tələbatçısı kimi xüsusiyyətləri nəzərə alınır.

Elmi-texniki inqilabın tələbləri nöqtəyi-nəzərindən təsərrüfat işçiləri dedikdə elmin və sənayenin müxtəlif sahələri üzrə müasir bilikləri dərinlən mənimsəyən mütəxəssis və geniş profilli rəhbər kadrlar nəzərdə tutulur. Hər bir müəssisədə elmi-texniki tərəqqinin məzmunu və inkişaf tempi sənaye müəssisələrinin və elmi-tədqiqat institutlarının əməkdaşlarının səmərəli fəaliyyətindən asılıdır. Buna görə də hazırda sənaye müəssisələri mütəxəssislərinin peşə ustalığının artırılmasına ciddi fikir verilir. Müasir şərait, ölkənin iqtisadi vəziyyəti, beynəlxalq problemlər, təsərrüfat mütəxəssislərindən ixtisas bilikləri ilə yanaşı müasir təbiətşünaslığın və texnikanın nəzəri əsaslarını dərinlən mənimsəməyi, elmin və istehsalın fəlsəfi, sosial-iqtisadi və psixoloji-pedaqoji problemlərindən baş açmağı tələb edir.

Müasir tələblərə uyğunlaşmaq üçün sənaye mütəxəssisləri müntəzəm surətdə peşə şəxsi təhsili ilə məşğul olmalıdırlar. Buna görə də onlar müxtəlif məlumat axınına diqqətlə izləməli, elm və texnikanın son nailiyyətləri haqqında materiallarla müntəzəm surətdə tanış olmalı, sənayenin müxtəlif problemlərinə dair ixtisas ədəbiyyatını hərtərəfli öyrənməlidirlər.

Təsərrüfat mütəxəssislərinin peşə şəxsi təhsilinin əsas vasitələrindən biri ixtisas ədəbiyyatını mütaliə etməkdir. Onların peşə mütaliəsinin mövzusu və mövzu istiqaməti şəxsi təhsilin obyektiv tələblərinin təsiri altında formalaşır və bu tələblər əməyin xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Qeyd edək ki, sənaye mütəxəssislərinin istehsalat tələbləri peşə mütaliəsi ilə əlaqədar olaraq meydana gəlir və bu zaman onlar kitabxanalara müraciət edirlər.

Mütəxəssis oxucuların xarakterik xüsusiyyətlərindən biri mütaliəyə çoxməqsədli yanaşmaqdır. Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının çoxillik təcrübəsi göstərir ki, mütəxəssis oxucular kitabxanaya artıq konkret istehsalat məsələləri üzrə arayışlar almaq, istehsalat tapşırığının dəyişilməsi, yeni işə başlaması və mühazirəyə hazırlıqla əlaqədar bilik-

lərini tamamlamaq, sənayenin müəyyən bir sahəsi və digər bilik sahələri üzrə yeni elmi və təcrübə nailiyyətlər haqqında məlumatlar almaq məqsədilə müraciət edirlər.

Oxucuların şəxsi peşə təhsili üçün zəruri olan ədəbiyyat dairəsini müasir sənaye və istehsalata dair nəşrlər, ictimai-siyasi və iqtisadi kitablar, məlumat nəşrləri, dərsliklər, dövrü nəşrlər, sənaye materiallarının xüsusi növləri, bibliografik vəsaitlər və s. təşkil edir.

Mütəxəssis oxucular həm öz sahələri və həm də ixtisasa dair geniş elmi profildə buraxılmış jurnalları da mütaliə edirdilər. Onlar həmkarlar ittifaqı kitabxanaları tərəfindən alınan yüzlərlə qəzet və jurnallardan, o cümlədən "Azərbaycan kimya jurnalı", "Neft və qaz sənayesi jurnalı", Moskva nəşriyyatlarında buraxılan "Агрохимия", "Журнал общей химии", "Журнал прикладной химии", "Химия и химическая технология", "Химическое и нефтяное промышленность", "Химия и жизнь", "Нефтяное и газовое промышленность" və s. kimi jurnallardan istifadə edirdilər. Oxucular sənayenin müxtəlif problemlərinə dair istehsalat xarakterli ədəbiyyatla yanaşı, elmi-texniki tərəqqinin inkişafının müasir istiqamətləri, dövlətin iqtisadi siyasət problemləri, konkret iqtisadiyyat, sosial inkişafın əsas istiqamətləri, mütəxəssis əməyinin xüsusiyyətləri və s. bu kimi geniş və sahəvi diapazonlu elmi-kütləvi ədəbiyyata da dərin maraq göstərirdilər.

Qeyd olunduğu kimi, oxucuların mütaliəsinin məzmunu və məqsəd istiqaməti onların əmək fəaliyyətinin konkret məzmunundan və xarakterindən asılıdır. Buna görə də həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında onlara xidmət göstərilərkən oxucular yerinə yetirdiyi funksional-peşə vəzifələri əlamətlərinə görə diferensiallaşdırılır. Xətai adına respublika mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-də, Neft və Qaz Sənayesi İşçiləri Həmkarlar İttifaqı sistemində olan digər mərkəzi kitabxanalarında mütəxəssislər aşağıdakı oxucu qruplarına ayrılmışdır:

- istehsalat kollektivlərinin rəhbərləri və baş mütəxəssislər;
- idarəetmənin orta və ilkin mərhələlərinin rəhbərləri (ustalar, sahə rəisləri, sex rəisləri və s.);
- müəssisənin texniki, iqtisadi və digər xidmət mütəxəssisləri (konstruktorlar, texnoloqlar, iqtisadçılar və s.);
- səmərələşdiricilər və ixtiraçılar.

Bəhs etdiyimiz dövrdə neft və qaz sənayesi mütəxəssislərini əhatə edən həmkarlar ittifaqının bütün MKS-ləri oxucuların yuxarıda göstərilən qaydada diferensiallaşdırılmasına ciddi surətdə riayət edirlər.

Məlum olduğu kimi, neft, qaz və kimya sənayesi işçiləri həmkarlar ittifaqı kitabxanaları Bakının sırf sənaye rayonlarında yerləşir və

müxtəlif elmi-tədqiqat laboratoriyalarına, neft və qaz kəmərlərinin korroziyadan mühafizə kontoruna, layihə-konstruktor texnologiya institutuna, Bakı Neftayırma Zavoduna, Neft Maşınqayırma Zavoduna və s. bu kimi onlarla müəssisəyə xidmət edir. Bu bir daha göstərir ki, bu kitabxanaların əsas oxucu qruplarının tərkibini neft, qaz və kimya sahəsinin mütəxəssisləri təşkil edir. Ona görə də həmin kitabxanalar oxucuların diferensiallaşdırılmasına ciddi fikir verməlidirlər.

Qeyd edək ki, sənaye mütəxəssislərinin hər bir qrupu peşə xüsusiyyətləri və istehsalat maraqlarına görə ümumilik təşkil edir və onların məlumat tələbləri bir-birinə uyğun gəlir. Onlar üçün zəruri olan həmin məlumatlar ilkin və ya təkrar məlumat mənbələrində: kitabda, məqalədə, patentdə, elmi hesabatda, bibliografik təsvirdə və s. verilə bilər. Lakin bir sıra obyektiv səbəblər (həmin bilik sahəsi üzrə məlumat axınının çox olması) mütəxəssis tərəfindən zəruri materialların alınmasına çətinlik törədir. Buna görə də neft və kimya sənayesi mütəxəssislərinin təcrübə fəaliyyətində həmin sahə üzrə məlumat orqanları tərəfindən buraxılan nəşrlər daha böyük kömək göstərir. Bu cür nəşrlərə bibliografik vəsaitlər, referativ jurnallar, icmallar və s. daxildir ki, burada da həmin faktlar ətraflı surətdə təhlil edilir. Buna görə də həmkarlar ittifaqı kitabxanaları həmin nəşrlərin alınmasına ciddi fikir verməlidirlər.

Məlum olduğu kimi, neft və qaz sənayesi işçilərinin birinci qrupu hesab olunan istehsalat kollektivinin rəhbərləri və baş mütəxəssislər müəssisənin inkişafının əsas aparıcı qüvvəsi hesab olunurlar. Belə ki, onlar işlədiyi sahə üzrə zəruri bilik və məlumatlara malik olmalıdırlar. Mütəxəssislərin bu kateqoriyası vəzifə funksiyalarına və yerinə yetirdiyi məsələlərin miqyasına görə xarakterizə olunurlar. Bir sözlə, bunlara verilən materiallar dəqiq, aktual, konkret və həcminə görə qısa olmalıdır. Həmin materiallar həll olunan problemin inkişaf istiqamətlərini, idarəetmə məsələlərini, həmçinin statistik məlumatları, elmi-tədqiqatların nəticələrini və sairəni əhatə etməlidir.

Sənaye mütəxəssislərinin bu kateqoriyası üçün mühüm məlumat mənbəyi həmin elm və istehsalat sahəsi üzrə ən zəruri nailiyyətlər haqqında illik məruzələr, xüsusi hazırlanmış məlumat sənədləri, icmallar və arayışlar təşkil edir.

Rəhbər işçilərin orta təbəqəsi (buruq ustaları, sex rəisləri, sahə rəisləri və s.) cari planlaşdırma, müxtəlif texnoloji proseslərin həlli, təşkilati-texniki tədbirlər və s. ilə məşğul olur. İstehsalat kollektivlərinin rəhbərlərindən fərqli olaraq neft və kimya sənayesi mütəxəssislərinin bu kateqoriyasının həmkarlar ittifaqlarının MKS-ləri ümumiləşdiril-

miş elmi-nəzəri materiallarla deyil, texniki proseslərin düzgün tətbiq edilməsinə kömək edən konkret materiallarla təmin edilir.

Neft və kimya sənayesi həmkarlar ittifaqının kitabxanaları rəhbər işçilərin istər birinci və istərsə də ikinci kateqoriyasının zəruri materiallarla təmin olunmasına və çoxsahəli sorğularının ödənilməsinə xüsusi qayğı ilə yanaşır və müxtəlif kütləvi təbliğat formaları vasitəsilə onların istehsalat təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə kömək göstərir.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. *Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının metodiki mərkəzinin 1986-cı ilin statistik hesabatı.*
2. *I.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar İttifaqının Baza kitabxanasının 1985-1990-cı il hesabatları.*
3. *İliç adına Mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin 1985-1990-cı illər hesabatları.*
4. *S.M.Kirov adına Mədəniyyət və texnika sarayının mərkəzi kitabxanasının 1985-1990-cı illərin hesabatları.*
5. *M.Əzizbəyov adına mədəniyyət və texnika sarayının mərkəzi kitabxanasının 1986-1990-cı illərin hesabatları.*
6. *Xətai adına Respublika Həmkarlar İttifaqı mədəniyyət və texnika sarayı kitabxanasının 1986-1990-cı il hesabatları.*
7. *Azərbaycan Respublikası Həmkarlar İttifaqının 1986-1990-cı illərin statistik hesabatları.*

Таджеддин Кулиев

ПРОФСОЮЗНЫЕ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА В 1986-1990 ГОДЫ

Р Е З Ю М Е

Статья посвящена деятельности Республиканских профсоюзных библиотек в 1986-1990 г.

В этой статье широко освещаются вопросы совершенствования библиотечного дела в период создания централизованной библиотечной системы. В особенности уделяется внимание комплектованию библиотечного фонда, обработке, систематизации, каталогизации литературы, обслуживанию читателей и методической деятельности. Статья содержит много фактических данных.